

KAPITEL 1. Introduktion til personlighedspsykologi

SIMO KØPPE OG JESPER DAMMEYER

Der er ikke enighed om, hvad personligheden er, eller om den overhovedet findes, og, hvis den findes, hvordan den så kan undersøges. Personlighedspsykologi er en af psykologiens grunddiscipliner og har som sådan en lang idehistorie. Det er hensigten med denne antologi at tegne et landskab over nogle på én gang afgørende og diffuse begreber i psykologien, idet selve termen "personlighed" optræder i en række varianter, som drejer sig om det samme substantielle indhold: karakter, identitet, selv, subjekt, identitet m.fl. I det landskab vi ønsker at tegne, skulle det gerne ende med et samlet overblik over disse varianter og de mange teorier, som beskæftiger sig med dem.

Begrebet *person* stammer fra det etrusiske/græske *persona*, som betegner en maske, social rolle eller karakter, som en skuespiller fremfører. Vi kan således konstatere, at begrebet tilsyneladende oprindeligt var knyttet til den ydre fremførelse af en bestemt personlighedstype eller karakter (jf. ordet karakterskuespiller), og at det så at sige var forbundet med den sociale relation til andre. Der er jo ikke nogen grund til at spille en rolle, hvis man er alene ude i skoven - hensigten er at vise sig frem som noget bestemt i forholdet til den anden. Som vi vil uddybe om lidt, opstår der allerede her en skelnen mellem personlighedens ydre, det sociale rum etableret i relationen til andre - og personlighedens indre, det, man er, når masken er fjernet, og man er alene ude i skoven. Hvis man kun var sin maske, og denne maske kunne tages af, så ville det, der var tilbage, være et gennemsigtigt ingen-ting. Der er både indre og ydre.

For at håndtere det spraglede mylder af begreber, retninger og forfattere som personlighedspsykologien involverer, vil vi her præsentere nogle orienteringspunkter, der gør det muligt at sammenligne de forskellige varianter og dermed anlægge et overordnet perspektiv. Inden vi går rigtigt i kødet på

orienteringspunkterne, er det hensigtsmæssigt at starte med en kort oversigt over psykologiens fremstilling af personligheden gennem tiderne.

Rids af personlighedspsykologiens historie

Studiet af personligheden, som vi kender det i dag, var ikke en del af psykologiens fødsel som videnskab i midten af 1800-tallet. Langt hovedparten af dem, der grundlagde psykologien, var medicinere eller naturvidenskabsmænd, der interesserede sig for eksperimentel empirisk undersøgelse af afgrænsede funktioner, som fx sansning, følelser, opmærksomhed, hukommelse m.m. Metoderne var i første omgang hentet fra naturvidenskaben og undersøgte specifikke fænomener ved afgrænsede og kvantificerbare eksperimenter.

I videnskaben, som i samfundet i øvrigt, opstår der fra starten af 1900-tallet og frem behov og interesse for at beskæftige sig med og undersøge mere komplekse fænomener som fx personligheden. Den eksperimentelle og naturvidenskabelige tilgang egner sig imidlertid dårligt til at beskrive sådanne komplekse helheder. Der er umiddelbart ikke tilstrækkeligt med begreber og fænomener, der kan studeres naturvidenskabeligt, medmindre man søger andre steder hen, fx til filosofien. Personlighedspsykologien bliver således et af de fag i den videnskabelige psykologi, som bliver tæt forbundet med filosofien. En betragtelig del af de begreber, der anvendes i personlighedspsykologien, har været brugt og diskuteret i filosofien.

De begreber, som får interesse i den videnskabelige personlighedspsykologi, er betegnelser for de grundlæggende instanser og funktioner, som mennesket råder over - eller som man i filosofien mener, mennesket kan karakteriseres ved: Mennesket har en fri vilje, det har en bevidsthed, det har et jeg (som indeholder eller er det, der styrer fx den frie vilje), det har nogle kropsligt bundne impulser, vi skal forholde os til (skal vi styre dem, eller skal de styre os), og vi har evnen til refleksion og selvrefleksion.

Individ, subjekt og selv er overordnede begreber, som diskutes af både filosofien og psykologien.

Som sagt startede den videnskabelige interesse for personligheden for alvor i begyndelsen af forrige århundrede. Fire forskellige teoretiske tilgange blev her grundlagt, og selvom de gennem tiden har været udfordret af em-

piriske resultater og teoretiske nydannelser, er det stadig dem, der overordnet tegner det personlighedspsykologiske landskab. De fire tilgange er psykoanalysen, fænomenologien, trækteori/kognitiv teori og sociokulturelle teorier, som har helt forskellige og uomstødelige begreber og antagelser om, hvad personligheden er. Nedenfor præsenterer vi disse fire grundtilgange og nogle af de hovedteorier og begreber, som placerer sig under dem. Der er selvsagt ikke tale om en fuldstændig oversigt over personlighedspsykologiske teorier - den skal snarere findes i de enkelte kapitler.

Psykoanalyse

GRUNDANTAGELSE: Personligheden er ikke en samlet størrelse, men består af flere dele. En del af personligheden er ubevidst. De enkelte dele af personligheden konstituerer hinanden i en dynamisk proces.

Psykoanalysen grundlægges af Sigmund Freud (1856-1939) fra midten af 1880'erne og frem og omfatter en fuldgyldig personlighedspsykologi. Den er bl.a. baseret på en såkaldt decentrering af subjektet, dvs. en antagelse om, at det ikke er bevidstheden, der er centrum i psyken, og at psyken rummer en ubevidst del, som udøver en umiddelbar uerkendt indflydelse på personens valg af handlinger m.m. Personligheden ses som en overordnet kompromisdannelse mellem tre forskellige instanser: 1) jeg'et, som omfatter bevidstheden og har adgang til hukommelsen, 2) overjeg'et, der omfatter den enkeltes jeg-idealer, men også de kulturelt og samfundsmæssigt bestemte normer, samt 3) det'et, der alt i alt er ubevidst. Menneskets drifter er også med til at danne personligheden, idet de så at sige er produkter af mødet mellem den enkeltes krop og omverdenen, hvor omverdenen især udgøres af de primære omsorgspersoner i barndommen. Efter Freud spalter psykoanalysen sig ud i mange varianter, også hvad angår forståelsen af personligheden. Den i 50'erne og 60'erne dominerende jeg-psykologi trækker psykoanalysen i retning af det bevidste og er på vej til at opnåe decentreringen.

Det er jeg'ets kognitive funktioner, der centralplaceres. Heinz Hartmann (1894-1970) er en af repræsentanterne for jeg-psykologien. I 70'erne og 80'erne opstår selbpsykologien med Heinz Kohut (1913-1981) som central figur. Kohut indfører selvet som centrum i subjektet - et begreb som ikke fandtes i den eksisterende psykoanalyse - hvilket udfordrer den kendte triade (jeg, det og overjeg). Andre varianter har fremhævet objektrelationen (den tidlige mor/far-barn-relation) og trukket denne i retning af en interaktionistisk tolkning, der fremhæver det sociale rum som ramme for personlighedens konstitution og opretholdelse. Personligheden dannes således i

de sociale og psykiske processer, som forløber i betydningsfulde relationer tidligt i livet, dvs. især spædbarnets relationer til mor og far.

Fænomenologi

GRUNDANTAGELSE: Bevidstheden, menneskets oplevede livsverden og indre iboende potentialer foldes ud i personligheden.

Fænomenologien grundlægges af Edmund Husserl (1859-1938) i det første tiår af 1900-tallet. I sin snævre udgave er fænomenologien en rendyrket filosofi, men den er baseret på et så indlysende psykologisk relevant begrebsinventar, at den i løbet af 1900-tallet får etableret psykologiske videreførelser.

Husserls afgørende udgangspunkt er bevidstheden. Det er en grundantagelse, at enhver analyse skal tage sit udgangspunkt i bevidsthedens oplevelse - det er den måde, emnerne præsenterer sig for os på, som er det vigtige og ikke deres realitetskarakter, når vi ikke er os dem bevidst. Det at bevidsthed altid er bevidsthed om noget, også kaldet bevidsthedens intentionalitet, er fænomenologiens kendemærke. Husserl havde en række senere kendte elever, der trak fænomenologien i forskellige retninger. Alfred Schütz (1899-1959) tager udgangspunkt i et sent begreb hos Husserl, nemlig *livsverdenen*, og etablerer en såkaldt social fænomenologi, der bl.a. forankrer bevidstheden i de personligt individuelle aspekter af *livsverdenen*, men i høj grad også de fællesmenneskelige og kulturelle aspekter af denne. Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) fremhæver i stedet kroppen som afgørende og forsøger i sit relativt korte forfatterskab at beskrive kroppen og dens aktive og dynamiske relation til omverdenen som betydningskonstituerende.

Endelig kan to andre elever, nemlig Jean-Paul Sartre (1905-1980) og Martin Heidegger (1889-1976), begge siges at etablere en *eksistentialistisk* variant af fænomenologien, som også har psykologiske grundantagelser. Den eksistentialistiske variant vægter menneskets livsvilkår som døden, angst, ensomheden og den fri viljes betydning for menneskets forståelse af sig selv og sin personlighed.

En anden retning inden for personlighedspsykologien, som delvis tager inspiration fra fænomenologien og eksistentialismen, er de *humanistiske teorier* om personligheden. Med teoretikere som Carl Rogers (1902-1987) og Abraham Maslow (1908-1970) betones menneskets potentiale til at udfolde

sig som et helt og sundt menneske. Retningen definerer sig i opposition til psykoanalysens fokus på det syge og konfliktfyldte i mennesket og behaviorismens fokus på adfærd. I stedet plæderes for en anerkendende klientcenteret terapi, gennem hvilken menneskets iboende ressourcer søges udfoldet.

Positiv psykologi er et af de nyeste skud på stammen inden for personlighedspsykologi og kan bedst forstås som et perspektiv i forlængelse af den humanistiske tradition. Fokus er på individets trivsel og gode præstationer, og hvordan trivsel og gode præstationer fremmes. Som feltet bl.a. fremstilles af Martin Seligman (1942-), bygger den positive psykologi på viden fra klassiske empiriske studier af menneskelig adfærd. Det kan være studier af, hvordan det at tænke positivt, at opleve positive følelser eller at være i en tilstand af flow er med til at få mennesker til at trives, præstere bedre og udvikle sig personligt.

Trækteori og kognitive teorier

GRUNDANTAGELSE: Personligheden består af en række afgrænsede egenskaber (træk/funktioner), der kan undersøges naturvidenskabeligt.

Trækteori har et andet udgangspunkt end de ovenstående teorier. Hvor de foregående er centreret om at beskrive komponenter i personligheden, er trækteorierne ikke interesseret i at betone personligheden som en helhed, men derimod i rækken af egenskaber/træk, som karakteriserer personen. Allerede i 1930'erne var den såkaldte differentialpsykologi fremtrædende inden for personlighedspsykologi og socialpsykologi.

Differentialpsykologien stiler efter at beskrive de egenskaber ved den enkelte, som adskiller denne fra andre. Et eksempel på en af de tidlige trækteorier er fremsat af Hans Eysenck (1916-1997), som kort fortalt hævdede, at alle de egenskaber, som karakteriserer den enkeltes personlighed, kan reduceres til udslag af to, nemlig grad af udadvendthed/indadvendthed og neuroticisme. Disse to egenskaber indgår også i den trækteori, som i dag er den mest anvendte, nemlig fem-faktor-modellen fremsat fra 1980'erne af især Paul Costa (f. 1942) og Robert McCrae (f. 1949).

Kognitiv teori som udgangspunkt for en personlighedspsykologi knytter an til nogle af de samme videnskabelige forståelser som trækteorierne. Om end disse teorier på forskellig måde identificerer personligheden med forskellige funktioner og instanser, er de ligesom trækteorierne såvel metodisk som teoretisk inspireret af den naturvidenskabelige del af psykologien, herunder behaviorismen. Den kognitive teori fremsættes i 1960'erne og 1970'erne af bl.a. Albert Bandura (1925-). Den lægger i begyndelsen vægt på en differentiering af den klassiske behavioristiske indlæringsteori, så denne også indeholder kognitive komponenter. Fra begyndelsen af 1980'erne rettes i stigende grad en kritik mod behaviorismen, og Bandura formulerer kernebegreber som reciprok determinisme og self-efficacy, med bl.a. fremhævelse af den sociale kontekst og det bevidste valg af udviklingsveje som kernen i selvorganiseringen af personligheden. Af disse grunde kaldes teorien for social-kognitiv.

Endelig er *evolutionspsykologien* et teoriperspektiv, som med udgangspunkt i darwinistiske principper for naturlig selektion modificerer af nyere populationsbiologi og sociobiologi bl.a. beskriver den fylogenetiske udvikling af psykiske egenskaber, i denne sammenhæng personlighedens egenskaber. Interessen for det evolutionspsykologiske perspektiv har været stigende de seneste år.

Sociokulturelle teorier

GRUNDANTAGELSE: Personligheden formes/skabes i sociale og kulturelle processer og strukturer. Der er fokus på personlighedens ydre.

Der findes en del ret forskellige varianter af sociokulturelle teorier, men fælles for dem er, at de inddrager den sociale kontekst som personlighedsdannende. I det følgende præsenteres nogle udvalgte hovedretninger.

Symbolsk interaktionisme opstår i løbet af 1920-30'erne i Chicago, USA. Hovedfiguren er George Herbert Mead (1863-1931), men han trækker i høj grad på William James (1842-1910), som i 1890 udgav *Principles of Psychology* - en psykologibog, som på tidstypisk vis starter med nervesystemet og ender med samfundet, altså dækker "det hele". Heri defineres bl.a. selv-begrebet *psykologisk*. Meads symbolske interaktionisme definerer personen som bestående af tre instanser: jeg, mig og den generaliserede anden. Disse udgør tilsammen selvet. Det vigtigste ved den symbolske interaktionisme er opfattelsen af, at vi kun oplever os selv og vores reaktioner via andres reaktioner på os. Det er kun ved at iagttagte andre menneskers reaktioner på det, vi foretager os, at vi egentlig kan vurdere, hvad der foregår, og hermed bliver relationen til den anden direkte konstituerende og dannende for personligheden.

Kritisk psykologi opstår omkring 1970'erne, repræsenteret ved Klaus Holzkamp (1927-1995), og forsøger et markant opgør med de oprindelige antagelser i psykologien, herunder personligheden. Den kritiske psykologi udspinger af en marxistisk forståelse af personen som bestemt af en samfundsmæssig determination. Den kritiske psykologi udvikler sig dog væk fra en relativt streng samfundsmæssig determination og fokuserer på subjektets deltagelse i og påvirkning af samfundsmæssige kontekster som det afgørende. Konteksten er udtryk for en samfundsmæssig orden, og personligheden etablerer en kontinuitet på tværs af de enkelte kontekster. Den enkeltes sociale praksis er del af et definerende dagligliv, og selvom der sættes en række samfundsmæssige begrænsninger på udfoldelsen, er personen principielt altid i stand til at nå en erkendelse af de handlepotentialiteter, som ligger i den sociale kontekst. I ethvert dagligliv findes således potenti-

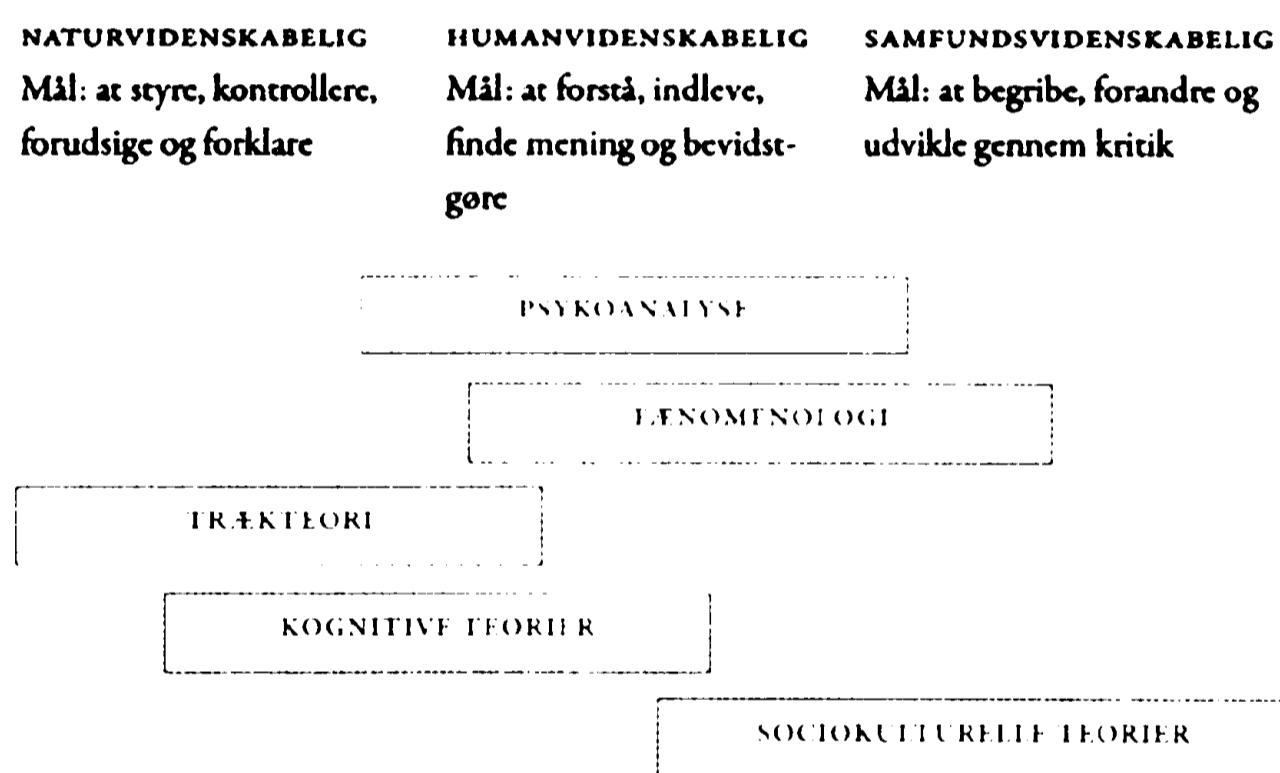
elle muligheder for en styret udvikling gennem deltagelse og rådighed over ens livsbetingelser i det aktuelle samfund.

Den socialkonstruktionistiske og postmodernistiske tilgang til personligheden må nærmest betegnes som de(kon)struktiv. Socialkonstruktionisme og postmodernisme er ikke samlede discipliner eller retninger, men mere en samlebetegnelse for en række forståelser, der centrerer sig om den pointe, at personen ikke eksisterer som et essentielt indre samlingspunkt, fra hvilket alle tanker, opmærksomheder og bevidstheder udgår.

I den udstrækning det overhovedet er hensigtsmæssigt at anvende betegnelsen "personlighed", er der tale om en sproglig og samfundsmæssigt konstrueret enhed, som skifter afhængigt af de varierende konstruktioner. Ligesom personen eksisterer samfundet heller ikke som en fast struktur, men som en række mere eller mindre diffust organiserede ordner og retningslinjer.

Orienteringspunkter

Som det fremgår af ovenstående noget tilknappede gennemgang af fremtrædende personlighedspsykologiske skoler, er det et ret kuperet landskab, vi ser ud over - nogle vil sige forvirrende og usammenhængende. Det personlighedspsykologiske landskab af teorier rækker bredt videnskabeligt og repræsenterer både naturvidenskabelige, humanvidenskabelige og samfundsvidenskabelige tilgange. Teoriernes placering i forhold til hinanden er forsøgt opstillet i figur 1.

Billedtekst:

Figur 1: Teoriernes placering i forhold til videnskaberne.

For at etablere nogle sammenhænge på kryds og tværs er det muligt at stille nogle nøglespørgsmål til de enkelte teorier. Disse nøglespørgsmål kan fungere som orienteringspunkter gennem bogens kapitler og er tænkt som en hjælp til læseren.

Det første orienteringspunkt er spørgsmålet om *essens versus kontekst*. Er personligheden centreret om en eller flere essentielle funktioner eller indhold, hvorfra personligheden forstås (fx iboende træk)? Eller eksisterer per-

sonligheden altid i en kontekst, en social sammenhæng, der så at sige overtager ankerpunktets rolle? Man kan godt tænke sig forskellige typer af forsøg på at sammenkæde de to synspunkter, men generelt udgør de modsætninger på en trinløs skala. Man skal her være opmærksom på, at især begrebet kontekst ikke er særligt entydigt bestemt. Der er således forskel på at opfatte konteksten som en række konkrete personer, der indgås forskellige relationer til, og se konteksten som en socialt struktureret sammenhæng, som det egentligt eksisterende. Modsætningen essens versus kontekst relaterer sig til forestillingen om personligheden som enten noget indre eller noget ydre. De fleste teorier, som forstår personligheden som noget iboende mennesket (indre), har typisk også en essensforståelse af personligheden. Modsat har de teorier, som beskriver personligheden som ydre, også en kontekstorienteret forståelse af personligheden. Der er dog flere undtagelser fra dette, fx psykoanalysen, som har en mere kompleks forståelse af disse modsætningspar.

Det andet orienteringspunkt er spørgsmålet om *agency*. Agency er et relativt nyt begreb i personlighedspsykologien og betegner for så vidt blot "det aktive styrende element", altså det centrum, ud fra hvilket individet styres og handler. Der er mange forskellige bud på agency eller mangel på samme i de forskellige personlighedsteorier. Man kan hævde, at agency er lig med bevidsthed, lig med et oplevelsescentrum, lig med et handlecentrum, lig med jeg'et, lig med det motiverende - eller man kan hævde, at det slet ikke findes. Stillingtagen til spørgsmålet om, hvordan man opfatter agency, er i høj grad med til at karakterisere en given personlighedsteori.

Det tredje orienteringspunkt er spørgsmålet om *determination*. Hvad bestemmer, hvordan personligheden er opbygget og hvordan? Der er selvsagt en del muligheder, men en orientering i forhold til, hvordan teorierne lægger vægt på følgende grundtemaer, er oplagt: a) biologisk determination - herunder både gener og fysiologisk modning, b) psykisk determination - indre psykiske komponenter, fx det ubevidste, og c) social determination - omfattende alt fra familie, kultur og til samfund.

De enkelte teorier forholder sig forskelligt til determinismespørgsmålet, og nogle teorier kombinerer personlighedens determinationsforståelse i fx en "bio-psyko-social" kausalitetsmodel, mens andre vægter at beskrive personligheden helt fri af determination. Determinismespørgsmålet vedrører flere centrale spørgsmål i personlighedspsykologien, bl.a. om personlighed-

den er stabil eller foranderlig, om den er medfødt, dannet i den tidlige barndom eller udvikles gennem hele livet.

Boks 1 Fire temaer, som viser væsentlige forskelle teorierne imellem

Essens vs. kontekst

Er personligheden inde i kroppen, som fx gener eller tanker, eller uden for kroppen i form af fx relationer mellem mennesker eller handlinger?

Agency

Hvad er det aktivt styrende i personligheden - fx bevidstheden, sproget, handlinger - eller er der ikke noget, der aktivt styrer?

Determination

Er personligheden bestemt af gener, tidlige barndomsoplevelser, samfundet og kulturen, eller er personligheden helt "fri"?

Historicitet

Hvad betyder menneskeartens udvikling, det enkelte menneskes livsforløb og samfundets udvikling for forståelsen af personligheden?

Det sidste og fjerde orienteringspunkt, som vi har valgt, er spørgsmålet om *historicitet*. Umiddelbart kan personligheden skrives ind i tre forskellige historiciteter: a) den fylogenetiske, som repræsenterer artens historie, fx er der teorier, der mener, at empati, som egenskab ved personligheden, er fylogenetisk bestemt som en særlig egenskab, der adskiller mennesket fra andre arter, b) den ontogenetiske, der repræsenterer personens livshistorie. Generelt er interessen, hvordan fortiden, især oplevelser i barndommen, bestemmer den voksne persons personlighed. c) Den sociogenetiske, der repræsenterer samfundets historie og historiske udvikling. Hvis der findes sammenhænge mellem samfund og personlighed, vil en ændring af samfundet også medføre en ændring af personligheden. Et eksempel kunne være et samfund, som udvikles i en retning, der fremmer karaktertræk som egoisme og selvoptagethed. Eller er kærlighed en samfundsmæssig konstruktion, og hvilke samfundsmæssige betingelser skal i givet fald være opfyldt for at udvikle denne?

Hvad er personligheden?

Som det fremstår tydeligt af oversigten over personlighedsteorier, er der ikke enighed om, hvordan personligheden eksisterer, eller om den overhovedet eksisterer. Hvor personligheden i en kognitiv forståelsesramme beskrives som kognitive processer, der udmøntes i tanker og adfærd, forstår sociokulturelle tilgange fx personligheden som sociale og kulturelle praksisser eller som sproglige fortællinger om, hvem jeg er. Ændrer jeg mine handlinger eller fortællinger om mig selv, er min personlighed også ændret. Disse eksempler illustrerer, at personlighedens ontologi (læren om det værende) er mangeartet. At det vi studerer, personligheden, er en flertydig størrelse, gør personlighedspsykologien udfordrende sammenlignet med andre fag, hvor det, som studeres, er mere entydigt og defineret. Hvor man i meteorologien er enige om, at man studerer vejret og måler temperatur, tryk mv., er man i personlighedspsykologien ikke engang enig om, hvordan det, der studeres, eksisterer, eller om det kan måles.

Hvordan undersøges personligheden?

Ligesom personlighedens ontologi ikke er entydig teorierne imellem, er den måde, personligheden kan erkendes på (epistemologien), det heller ikke. I trækteorierne måles og vejes personligheden med stabile naturvidenskabelige metoder, mens fænomenologien insisterer på bevidsthedens oplevelse som centrum for analysen. Der er således vidt forskellige bud på, hvordan personligheden undersøges videnskabeligt. Lige så mange teorier der er om personligheden, lige så mange metoder er der til at undersøge den. Den forståelse, man har af personligheden, hænger sammen med den måde, man undersøger den på. Vi præsenterer her nogle af de mest brugte tilgange.

Spørgeskemaer, hvor man spørger et stort antal mennesker, om de fx "kan lide at snakke med andre mennesker?", kan bruges til at måle graden af udadvendthed. Hvis man samtidig spørger personen: "Er du tilfreds med dit liv lige nu?", kan man undersøge, om udadvendhed hænger sammen med oplevet livstilfredshed. Spørgeskemaer med denne type spørgsmål anvendes ofte i personlighedspsykologien. Antagelsen er, at man kan få oplysninger om personligheden ved direkte at spørge personen om forskellige egenskaber og adfærd. Trækpsykologiske teorier er et eksempel på personlighedsteorier, som anvender denne tilgang.

De teorier, som har et fokus på kontekst, finder det ikke altid tilstrækkeligt at spørge, hvordan personen vurderer sig selv, men inddrager også information fra de sammenhænge, personen indgår i. For at få et fuldgyldigt billede af et individts personlighed kan det være nødvendigt at *observere* personen over tid og i forskellige sammenhænge for at kunne beskrive personligheden i de kulturelle og samfundsmæssige kontekster, som personen indgår i. En mere struktureret variant er *dagbogsmetoder*. Ved at lade en række personer føre dagbog over deres liv er det muligt at få indsigt i personernes daglige livsførelse i forskellige kontekster. Forskellige former for dagbogsmetoder har været anvendt i den personlighedspsykologiske forskning.

Projektive tests er et tredje metodisk perspektiv i personlighedspsykologien. Ubevidst materiale (drømme, fantasier) i personligheden kan under-

søges ved fx at lade personen finde på en historie ud fra et billede eller beskrive, hvad man ser ud fra en blækklat.

Billedtekst:

Figur 2. Et billede som dette kunne fungere som en projektiv test (den såkaldte Thematic Apperception Test er den mest anvendte). Personen bliver bedt om at fortælle, hvad personerne tænker og føler, og hvad der er sket før og efter det, man kan se på billedet.

De følelser og motiver, testpersonen tillægger personerne på billedet, kan være en projektion af testpersonens eget følelsesliv. De projektive metoder tager afsæt i, at dele af vores personlighed er ubevidst og derfor ikke umiddelbart kan observeres eller rapporteres af personen selv.

Casemetoden er en tradition inden for især de psykodynamiske teorier, som forsøger at fastholde kompleksiteten ved analysen af personligheden.

Freud brugte cases (relativt lange beskrivelser af konkrete sygehistorier) til at beskrive og udforske personlighedens dynamik og funktion. Casemетодen er ét eksempel blandt andre kvalitative metoder (narrativer, ikke-strukturerede interviews, selvfremstillinger m.m.), som med afsæt i komplekse betydningsdata foreskriver en række fortolkningstrin, der muliggør generalisering.

Den fænomenologisk inspirerede IPA-metode (Interpretative Phenomenological Analysis) er et andet eksempel på en metode til at analysere personligheden ud fra bestemte typer interviews.

Endelig er der også flere personlighedspsykologiske teorier, som ikke baserer sig på empiriske metoder, men som fx filosofien forsøger at forstå personligheden gennem *begrebslige og teoretiske analyser og udvikling*.

Afrunding

De fleste er enige om, at mennesket har en personlighed - og personligheden er en betydningsfuld forestilling for det moderne menneske. Vi vurderer og karakteriserer hele tiden andres personlighed og er i mange sammenhænge udsat for kategoriseringer baseret på bagvedliggende teorier om personlighed: Man kan få en diagnose som personlighedsforstyrret, der er et utal af bøger og artikler i blade om "personlig udvikling", reklamebranchen retter deres markedsføring mod bestemte typer, og når du søger et job, kan du blive udsat for at få testet din personlighed. Der er mange gode grunde til, at det er vigtigt at udforske personligheden videnskabeligt.

Den videnskabelige personlighedspsykologi er ved det første møde et rodet landskab af teorier, som beskriver personligheden i relation til adfærd, samfund, sprog, gener mv. Det er vores forhåbning, at du efter denne introduktion vil gå på opdagelse i personlighedspsykologiens videnskabelige landskab.

DEL I - ADFÆRD, TRÆK OG KOGNITION

Del 1 omhandler de teorier, som i den internationale personlighedspsykologiske forskning, og det vil ofte sige i USA, er de mest dominerende retninger. Teorier, der studerer personligheden som et antal træk (fx udad vendt), som man kan besidde i højere eller mindre grad, har været fremtrædende, lige siden personlighedspsykologien startede som videnskabelig disciplin. I mange internationale forskningssammenhænge er studiet af personlighedstræk lig med den videnskabelige personlighedspsykologi. Den opmærksomme læser vil iagttage, at en stor del af bogens kapitler på den ene eller anden måde forholder sig til trækpsykologien. Enten som et videnskabeligt faktum, der bygges videre på, eller som en kritik eller overskridelse af forståelsen af personligheden som bestående af en række afgrænsede træk. Det første kapitel i denne del 1 introducerer til trækpsykologien, som den aktuelt tegner sig i den internationale personlighedspsykologiske forskning.

En gruppe af teorier inden for personlighedspsykologi, som bl.a. bygger videre på, at personligheden består af et antal træk, er de kognitive teorier om personligheden. De kognitive teorier forsøger at beskrive, hvordan vores tænkning og bearbejdning af information - fx håndtering af stress - kan forstås.

En behavioristisk (adfærdsmæssig) forståelse af personligheden var før fremkomsten af de kognitive teorier også en fremtrædende forståelsesramme i psykologien, herunder personlighedspsykologien. Her er grundforståelsen, at personligheden er resultatet af adfærdsmønstre, som er indlært via omgivelsernes belønning og straf. Fælles for de teorier, som præsenteres i del 1, er en klassisk kvantitativ og naturvidenskabelig tilgang til studiet af personligheden. Personligheden skal kunne måles og vejes med objektive metoder - fx en spørgeskematest som i trækpsykologien eller registrering af adfærd som i behaviorismen. Ønsket har i disse retninger været at "videnskabeliggøre" personlighedspsykologien, dvs. gøre den til genstand for ob-

jektive undersøgelser. Begreber og fænomener som bevidsthed, ubevidst, selvforståelse mv. er kun interessante i det omfang, de kan måles og vejes.

Teorierne forholder sig forskelligt til bogens nøglebegreber. Hvor nogle af de nutidige trækteorier opererer med en biologisk determinisme i den forstand, at trækkene er genetisk bestemte, har de behavioristiske og kognitive teorier modsat en udpræget forståelse af, at personligheden er skabt ud fra de adfærdsmæssige påvirkninger, som vi udsættes for.

I de kognitive teorier opnås en stabilisering af personligheden gennem personens kognitive skemaer, strukturer mv., mens en behavioristisk forståelse ser personligheden mere fri og formbar ud fra de adfærdsmæssige påvirkninger, som personen møder.

De behavioristiske forståelser af personligheden har udpræget en "ydre" opfattelse af personligheden som eksisterende i de indlærte adfærdsmæssige mønstre. Modsat placerer de kognitive teorier sig som en kritik af behaviorismen og arbejder med at forstå, hvordan der også "inde" i personen bliver tænkt over de stimuli, som individet udsættes for. I trækpsykologien forstår trækkene også oftest som "indre" entiteter, som foldes ud i typisk adfærd, fx indadvendthed.

Fælles for alle teorierne i del 1 er, at de stort set ikke forholder sig til en historicitet. I trækpsykologien kan der findes en interesse for trækkenes udfoldelse og udvikling over et livsforløb samt deres opståen og udvikling gennem fylogenesen, men historicitet er ikke en central komponent i trækteorierne. Mennesket er mest af alt en boks, der består af træk, adfærd og kognitive strukturer, som kan studeres for sig.

Vedrørende agency-begrebet adskiller teorierne sig også fra hinanden. I trækteorierne og de behavioristiske teorier er individet stort set ikke tilskrevet nogen nævneværdig grad af agency. Derimod tilskrives individet agency i de kognitive teorier, og det er netop et af de nybrud, som adskiller dem fra de behavioristiske. De kognitive teorier er optaget af, hvordan individet kan tænke over adfærd, følelser mv. og styre disse.